

Karakteresen eltérő kezelési formák a fiatalkorú fogvatartottak körében

I. A büntetés-végrehajtási kategóriák alkalmazhatóságának problematikája – avagy: kategorizáljunk, de hogyan?

Dolgozatomban a fiatalkorú fogvatartottak zártintézeti kezelésének karakteresen eltérő formáit kívánom bemutatni. A feladat teljesítésének alapfeltétele azonban egy célirányos minősítési rendszer kialakítása.

A különböző országok büntetés-végrehajtásának nevelési/kezelési célrendszere - és még inkább az alkalmazott módszerek - jelentős eltérést mutatnak. A büntetés – és ezen belül a szabadságvesztés – generális cél-együttesének alkotórészei (büntetés/megtorlás; elrettentés; rehabilitáció) megtalálhatóak valamennyi ország jogrendszerében és praxisában. E célok prioritásának változásai térben és időben természetesen jelentősen eltérnek. Állításom igazságtartalmának igazolására elég lenne csak a magyar büntetés-végrehajtás történetét áttekinteni. Bizonyára földrajzi elhelyezkedésünk, történelmünk alakulása, a különböző érdekzónák közelsége, valamint a végrehajtó intézményrendszernek a büntető igazságszolgáltatáson belül meghatározott „szolgálóleány” funkciója egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy az elmúlt kétszáz évben hazánk börtöneiben is – rövidebb-hosszabb ideig – bevezették a „börtönvilág” csaknem valamennyi általánossá vált végrehajtási módozatát. A magányrendszertől indulva

a közös rendszeren át az ENSZ fogvatartottak kezelésére vonatkozó **Standard Minimum Szabályok** (Standard Minimum Rules), valamint az **Európa Tanács** által kidolgozott **Európai Börtönszabályok** (European Prison Rules) adaptálásáig hatalmas utat tettünk meg. Annak ellenére, hogy az átalakulás folyamatának nagy csomópontjait ismerjük, a mai magyar büntetés-végrehajtás helyének meghatározása mégsem lenne egyszerű feladat a nemzetközi korrekciós törekvések rendszerében. A probléma a viszonyítási pontok kitűzésének eltérő gyakorlatában gyökerezik.

Első lépésként tisztáznunk kell, hogy milyen lényegi jellemzők alapján kívánjuk meghatározni az alapkategóriákat, majd konszenzust teremteni abban, hogy az egyes típusokon belül mit fogadunk el meghatározó jellemzőként.

A rendszerteremtő törekvés alapirányának meghatározása

A szabadságvesztés büntetést megvalósító intézményrendszerek, fokozatok és rezsimek között lényegi különbséget találunk többek között a büntetési célok preferálása, az alkalmazott biztonsági fokozatok, a zártság és átjárhatóság, a szabadságvesztés büntetés időtartama, a fogvatartottak életkora, egészségi állapota, munkáltatásuk jellege és az utógondozás jellemzői alapján. Önmagában természetesen egyik kategorizálási irány sem helyes vagy helytelen. A rendszerteremtő

szándékából kell kiindulnunk és az eredményességet, illetve az alkalmazhatóságot is csak annak függvényében célszerű minősíteni.

Egy átfogó kutatás margójára

A jelen tanulmányban felhasznált háttérismeretekre 18 ország 38 büntetés-végrehajtási intézetének meglátogatása során tettem szert. Erre a nagyléptékű tájékoztatóra egy átfogó kutatás keretén belül nyílt lehetőségem. (1. ábra)

Megfigyeléseimet fényképekkel mindenütt dokumentáltam, de **16 országban professzionális stábbal bűnmegelőzési dokumentumfilmet is sikerült forgatnunk.**¹

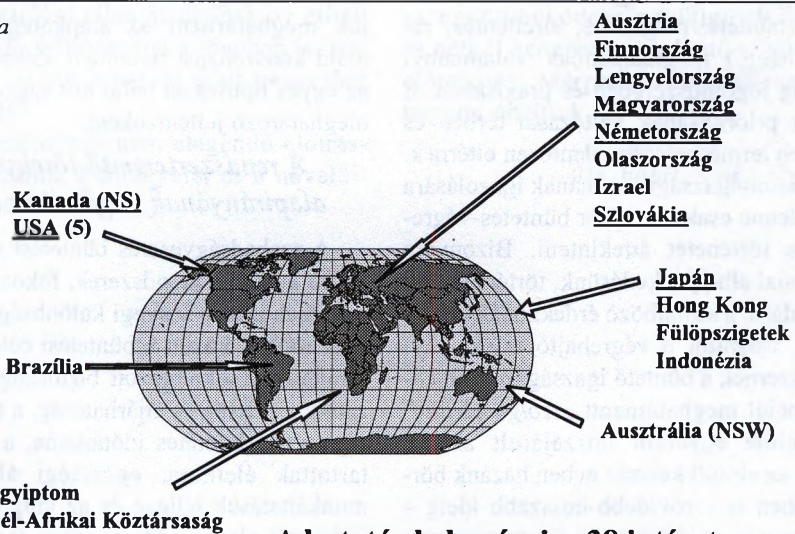
Az elemzésre kerülő országok kiválasztásának indokai:

- a feldolgozott országok korrekciós gyakorlatában a szabadságvesztés büntetésről alkotott sajátos nézeteik karakteresen jelennek meg;

- a büntetés-végrehajtási kezelésre vonatkozó felfogásuk és gyakorlatuk egymástól lényegesen eltérő hagyományokra épülve, más és más gazdasági és kulturális bázison fejlődött ki, illetve működik;
- az eltérő nevelési célok gyakorlati realizálása több évtizedes gyakorlaton alapszik, így eredményeik nem tekinthetők esetlegesnek;
- valamennyi kiválasztott országban lehetőség nyílt a nevelési törekvések helyszíni tanulmányozására, szakanyagok gyűjtésére, valamint az intézményrendszer és a gyakorlati munka megfigyelésére.

Jelen dolgozatban a fiatalok fogvatartottak szabadságvesztés büntetése végrehajtásának karakteres jellemzőivel kívánok foglalkozni. **A továbbiakban ezért a kutatásba bevont országok közül csak azokra koncentrálok, amelyekben fia-**

1. ábra

**A kutatás helyszínei - 38 intézet;
22 állam; 18 ország**

talkorúak számára létrehozott intézetbe is bejuthattam (a térképen ezeket a helyeket aláhúzással jelöltük).

A rendszeralkotás sarokkövei

Bűnügyi pedagógiai irányultságomból következően, valamint az említett nemzetközi kutatás tanulságai alapján a fogvatartási típusok kialakításakor a fiatalkorú fogvatartottak nevelésének/kezelésének jogszabályi deklarációjából, a tevékenységkör tényleges felvállalásából és annak gyakorlati megvalósításából indulunk ki. A felszínre kerülő legmarkánsabb pedagógiai különbségek mentén kívánunk kialakítani egy új kategóriarendszert. Ez a megoldási mód egyben azt is jelenti, hogy törekvésünk – ebben az értelemben – egyoldalú lesz, hiszen a büntetésfilozófiai vagy kriminológiai jellemzőket csak áttelesen érintjük.

Reményeink szerint a meghatározandó **végrehajtási koncepciók és az azoknak megfelelő nevelési rendszerek** mentén tartalmi csoportosításra nyílik lehetőségünk.

A pedagógiai kategóriarendszer elméleti háttere

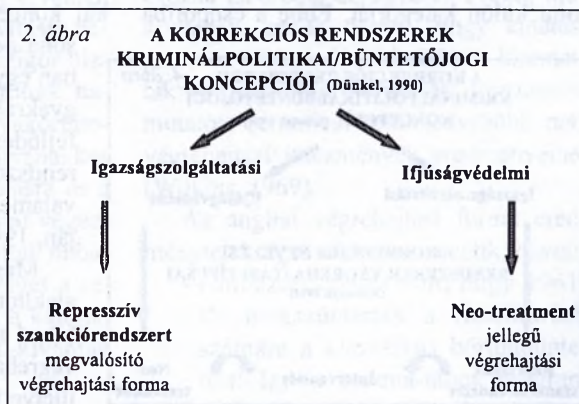
A szakirodalom (Dünkel, 1990) által jelenleg legkorszerűbbnek minősített két fő szisztéma: az **ifjúságvédelmi**² és az **igazságszolgáltatási koncepció**³ mentén szerveződő korrekciós nevelési rendszerek; jelesül a **neo-treatment** és a **megtorló szankciórendszert** központba állító végrehajtási formák. (Ruzsonyi, 1998) (2. ábra)

Véleményünk szerint ez a felosztás kiindulási alapkategóriaként megfelelő, de nem ad árnyalt képet az eltérő végrehajtási módokról, ezért kísérletet teszünk egy neveléseméleti rendszer beemeléseire a formálódó struktúrába.

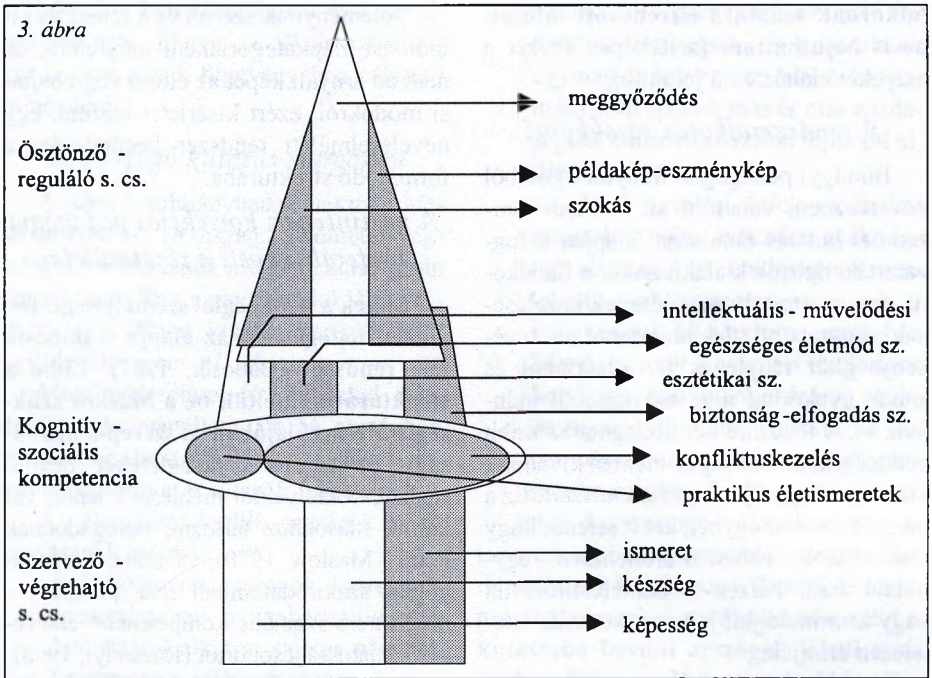
A zártintézeti korrekciós pedagógia preferált nevelési részterületei

Ennek a pedagógiai személyiségértelmezési felfogásnak az alapja a **Bábosik féle rendszer** (Bábosik, 1987). Ebben a **struktúrába emeltük be a Maslow szükséglethierarchiájában**⁴ is szereplő **biztonsági-, és szeretet szükségleteket** (biztonságban, veszélyektől mentesnek lenni; valamint másokhoz tartozni, befogadottnak lenni - Maslow, 1970), valamint – a pedagógiai szakirodalomban már publikált - megismerő-szociális kompetencia⁵ elnevezésű sajátosságcsoportot (Ruzsonyi, 1998).

A 3. ábrán satírozással jelölt alkotórészek formálására pedagógiai szempontból reális eséllyel vállalkozhat bármely büntetés-végrehajtási – vagy más zártintézeti – nevelés. Ha ebben a koordináta rendszerben megvizsgáljuk, hogy egy adott intézet a tevékenysége során milyen eljárásokat, módszereket alkalmaz, úgy további hasz-

3. ábra

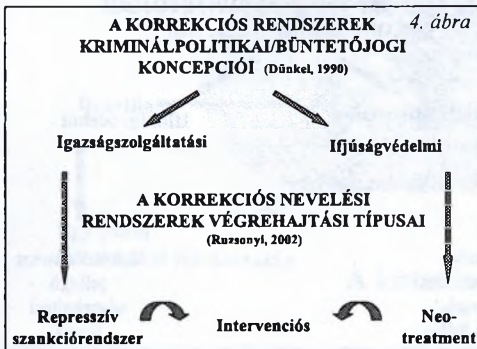
nos információt kapunk az intézménynek a fogvatartotthoz való viszonyulásáról, a kezelés/nevelés mikéntjéről.

A kiindulásként elfogadott megtorló és neo-treatment szankciórendszer bővítéseként, illetve árnyalásaként bevezetjük a beavatkozás jellegű szankciórendszert, mint külön kategóriát. Ebben a csoportba

tipikusan olyan végrehajtási eljárások tartoznak, amelyeknél az intézményrendszer nem alakít ki ugyan tényleges partneri viszonyon alapuló együttműködést a fogvatartottal, de a merev elutasítás, a kiszolgáltatottság sem jellemzi. (4. ábra)

Természetesen a fenti bűnügyi politikai koncepciók és végrehajtási típusok soha nem jelennek meg tiszta formában egy-egy állam gyakorlatában, leggyakrabban együttesen vannak jelen, fejlődési tendenciájukban és viszonyrendszerükben azonban kimutatható valamelyik orientáció (Lőrincz alapján, 1993).

Meggyőződésem szerint az így kialakított rendszer megbízható támpontot ad az egymástól karakteresen eltérő végrehajtási formák csoportosításához, illetve jellemzőik bemutatásához.

II. A megtorló szankciórendszer

A megtorló szankciórendszert alkalmazó végrehajtási típusok legjellemzőbb példája a csizma-tábori forma.

A katonai típusú büntetések rendszere nem új keletű dolog a büntetés-végrehajtás gyakorlatában. 1821-ben szakítottak először az addig általánosan alkalmazott magánrendszerű fogvatartási móddal. A fogvatartottak által nagy számban elkövetett öngyilkosságra, illetve öngyilkossági kísérletre, valamint a tömeges méretben előforduló idegösszeroppanásra figyeltek fel a korabeli szakemberek, így John Cray is, az Auburn Börtön (USA) igazgató helyettese. Intézetében megszüntette a magánrendszert, ugyanakkor a túlszűfolt börtönben a rend fenntartása érdekében bevezetett egy katonai rezsimű⁶ végrehajtási formát (McKelvey, 1977).

A katonai rezsimű végrehajtási formát megvalósító intézetek közül a másik híres börtön az Elmira Reformatory (USA) volt, amely a mai csizma táborokhoz hasonlóan a programjában egyesítette a rehabilitációt a katonai elemekkel (Morash&Rucker, 1990). Először érvényesült olyan koncepció, amely elveiben nem a megtorlásra, hanem a javításra helyezte a fő súlyt. A szükséges szigor biztosítása érdekében a fogvatartottak naponta végeztek katonai alak gyakorlatokat. Dolgozniuk is kellett, ugyanakkor jelentős időt fordítottak a tanulásra és a művelődésre. A fogvatartottakkal végeztetett tevékenység célja az elítéltek önbecsülésének fejlesztése volt, melyet a rehabilitációnak, a munkának és a katonai fegyelemnek az egyesítésével kívántak elérni (Johnson, 1987).

Angliában a Testi Fenyíték Ágazati Bizottságának (Departmental Committee on Corporal Punishment) 1938-as üléséről készült feljegyzésben említik először az igényt egy rövid időtartamú, de szigorú büntetési nemnek a létrehozására, amely fiatalok bűnelkövetőket sújtana, és maximum egy hónapig tartó szabadságvesztés során valósulna meg.

Az elképzelés a II. világháborút követően, 1948-ban vált valóra. Ekkor létesítettek először katonai jellegű büntetés-végrehajtási intézeteket serdülők számára Angliában és Wales-ben. Az új jogintézménytől azt várták, hogy „egy rövid de szigorú figyelmeztetésül szolgáljon a fogvatartottak számára, hogy olyan úton haladjanak, amely elkerülhetetlenül katasztrófába sodorja az életüket” (Williams, 1988). Az intézeteket 14–20 éves fiatalok számára hozták létre. A program általában három hónapig, de bizonyos esetekben hat hónapig tartott. Ezek az intézmények a kemény fegyelmezés elvét és gyakorlatát alkalmazták. Rendkívül plasztikusan a „rövid, éles, megrázó” (short, sharp, shock) kifejezésekkel jellemezték programjukat, amelytől a tizenévesek bűnözői pályafutásának megszakítását várták. A csizma táborokat az 1970-es évekig működtették, annak dacára, hogy kutatási eredmények már jóval korábban kimutatták; a programot teljesítők visszaesési mutatója semmivel sem kedvezőbb más végrehajtási intézmények eredményeinél (Wilkins, 1969).

Az angliai végrehajtási forma eredménytelenséget több okra vezetik vissza:

- elhibázott döntés volt, hogy 1961-től megszüntették a fiatalok számára a klasszikus börtönbüntetést⁷ így a csizma-tábor program

nem funkcionálhatott tovább alternatív jelleggel,

- mivel a csizma-tábor kizárólagos végrehajtási forma lett, a fogvatartottak köre túlzott mértékben heterogénné vált,
- a tevékenység militáris jellege el-túlzott volt,
- a program szinte kizárólagosan az elrettentést és a büntetést szolgálta, nem vette figyelembe a fiatalok egyéni szükségleteit (Council of Europe, 1967).

Más szerzők szerint a program megszűnéséhez az is hozzájárult, hogy a fiatalok fogvatartottak száma folyamatosan csökkent, valamint az, hogy a tábori élet egyre több „kellemetlen esete” került napvilágra. (Williams, 1988)

Az európai kezdeményezések siker-telensége után az „új generációs” csizma táborok megszületésére 1983-ig kellett várni, amikor megalapították Georgia-ban (USA) az első ilyen intézményt, s amelybe 50 felnőttet fogadtak be.

Az új elképzelés gyors ütemben terjed az egész világon. Ma már Európa kivételével valamennyi kontinensen megtaláljuk a csizma-tábor rendszerű végrehajtási forma valamelyik típusát.

A csizma-táborok jellemzői

A csizma-táborok annyira különböznek egymástól felépítésükben, méretükben és céljaikban is, hogy nem könnyű általánosítani. A következőkben mégis kísérletet teszünk arra, hogy a legjellemzőbb célokat és formai jegyeket összegyűjtsük.

Osler csoportosítását elfogadva a csizma-tábor rendszerű végrehajtási forma alapvető céljai a következők:

1. **Elrettentés** (a program résztvevőinek speciális, és a bűnelkövetés szándékával rendelkező szabad állampolgárok generális visszatartása);
2. A fogvatartottak **rehabilitációja**;
3. A bűncselekmény elkövetése miatti **büntetés**;
4. A börtönök **túlszűfolttságának** és a fogvatartási **költségeknek a csökkentése** (Osler, 1991).

Marlette egy szűkebb dimenzió szerint csoportosította a legjellemzőbb ismerveket. Szerinte „*a táboron belül az élet szigorú, a kiváltások pedig ritkák. De a jutalom a fiatal nem erőszakos bűncselekményt elkövetettek számára hatalmas lehet: egy tábor a börtön helyett, 90-180 nap koncentrált erőfeszítés börtönének helyett, valamint esély arra, hogy sikerül elterelni a résztvevőket a további bűnelkövetéstől*” (Marlette, 1991; l. p.).

A klasszikus csizma-táborokra tekinthetünk úgy, mint a goffmani totális intézmények szélsőséges megtestesítőire, hiszen ebben a végrehajtási típusra is igaz, hogy:

- a totális intézmény meghatározza és megköti a benne résztvevők helyét, körülhatárolja a teret (elég szűkösön), amelyben mozognak, élhetnek;
- meghatározza a résztvevő társakat;
- pontosan meghatározza a tevékenységet, a tevékenység módját, idejét;
- körülhatárolja az időt is, amely fölött nem a totális intézetbe utalt rendelkezik, hanem az az egységes autoritás, amely hatalma alá be van sorolva (Goffman, 1974).

Hong Kong: Sha Tsui Detention Centre – némaságra ítélt fiatalok

A következőkben egy konkrét csizma-tábor bemutatásán keresztül emelem ki a legjellemzőbb tulajdonságokat.

A Sha Tsui csizma-tábor kialakulásának körülményei

Hong Kong egyszerre tartozik a nyugati és a keleti kultúra vonzáskörzetébe, természetes, hogy sem büntető politikája, sem annak intézményei nem függetleníthetik magukat Kínától, illetve a nagy-britanniai tradícióktól.

A 40-es években a börtönök működtetésének meghatározó elve a büntetés volt. Ez a felfogás elsősorban azon a régi kínai hagyományon alapult, ami szerint a börtönök feladata kizárólag a megtorlás, illetve az elrettentés. A büntető rendszer a hatalom tekintélyére épült, elfogadhatatlannak és megengedhetetlennek tartott bármilyen kritikát. Az intézeteket a külső ellenőrzés teljes hiánya, valamint a belső anarchia jellemezte.

A 70-es évektől kezdve fokozatosan visszaszorult ez a confucianus felfogás. Napjainkban a fogvatartottak rehabilitációja fokozatosan előtérbe kerül. A szabadságvesztés büntetés végrehajtása során kiemelkedő szerepet tulajdonítanak - korábbi hibáikból okulva - a külső ellenőrzésnek és a fogvatartottak állandó fegyelmezésének, ugyanakkor kulcsfontosságúnak ítélik a szakembergárda képzettségének folyamatos emelését (Cheng, 1993).

A csizma-tábor jogintézményének bevezetésére 1972-ben került sor. Kezdetben a 14-21 év közötti fiatalok egy részét érintette a program, de a kedvező tapasztalatokra tekintettel 1976-ban a hong kongi kormány kiterjesztette az érintettek körét a 21-24 évesekre is.

A program célja

A programnak jogszabályiban deklarált célja hogy, „meggyorsítsa a javításra szoruló fogvatartottak magatartásának megváltoztatását, fejlessze az állampolgári felelősségérzetet, tudatosítsa az egyén képességeit, valamint megtanítsa a más emberekkel való együttélés mikéntjét és a másik jogainak tiszteletben tartását”.

Az elrettentés, mint célkitűzés, központi helyen áll. A programba bevontak körét úgy határozták meg, hogy a beavatkozásra még akkor sor kerülhessen, amikor az adott személynek a törvénytől és a rendtől, illetve a normáktól való eltérése csekély.

A program alapja egy szabályozott, rendszeres és igényes napi munka, amely kiegészül az állomány személyes ráhatásával, példamutatásával. Szociális munka, pszichológusi szolgáltatások, és korrekciós nevelés integrálódik a programban (Shek, 1993).

A programon csak olyan fiatal vehet részt, aki:

- korábban nem volt börtönben,
- megfelelt egy általános követelményeket támasztó intelligencia teszten,
- érzelmileg és fizikálisan ép, a csizma-tábor programja által támasztott követelményeknek megfelel.

A program felépítése

A bíróság az ítélethozatalkor nem szab ki határozott időtartamú szabadságvesztés büntetést, hanem azzal, hogy csizma-tábori kezelést ír elő, automatikusan meghatározza a szoba jöhető időkereteket is. A fiatalok (14-20 évesek) 1-6 hónapot töltenek az intézetben, míg a fiatal felnőttek 3-12 hónapot. A konkrét időmennyiség a fogvatartott viselkedéséről, magatartásának alakulásáról és munkavégzésének

intenzitásától függ (Correctional Services Department, 1985).

A csizma-tábori program egymástól jól elkülönülő részekre tagolódik, a progresszív rendszer jellemzőinek megfelelően a fiatalok teljesítményén és magatartásán múlik az előrehaladás üteme.

A beutaltakkal közvetlenül foglalkozó személyi állomány folyamatosan és írásban értékeli a fiatalok minden megnyilvánulását. Kedvezőtlen magatartási tendencia, vagy a szabályokat jelentősebben megsértő viselkedés esetén a mi nevelőinkhez hasonló beosztású tisztviselők vizsgálják ki az eseményeket és kötelezik a beutaltat különféle foglalkozásokon való részvételre. Ilyen program lehet a speciális munkavégzés is.

Havi rendszerességgel valamennyi beutaltnak meg kell jelennie egy bizottság előtt, amely tájékoztatja a fogvatartottat a róla kialakult képről, az előrelépési esélyeiről, valamint a viselkedésében, magatartásában feltárt hiányosságokról. A bizottság dönt arról, hogy kik léphetnek magasabb osztályba, majd a folyamat végén kik szabadulhatnak, illetve arról is, hogy mi történjen azokkal, akik nem képesek eleget tenni a csizma-tábor által előírt és elvárt követelményeknek.

Szabadulásra - a törvényben meghatározott maximális időtartamnál hamarabb - csak a harmadik szintről kerülhet sor, és onnan is csak akkor, ha a bizottság úgy ítéli meg, hogy az adott fogvatartott ügyekezete és fejlődése megfelelő mértékű volt, illetve ha elérte a saját maximumát.

A korosztályoknak megfelelő időtartam maximális kitöltése után szabadulnak mindazok, akik nem kerültek fel korábban a harmadik szintre, vagy ott a bizottság nem szavazott bizalmat nekik.

A program jellegzetességei

A csizma-tábor legjellemzőbb sajátossága, hogy a mindennapok teljesen irányítottak, az étkezéseket követő rövid szünetek és a szabadidő kivételével szakadatlanul irányított tevékenység folyik. A program során valamennyi beutaltnak tevékenynek és aktívnak kell lennie, az állomány soha nem engedi, hogy valamit is ne a legjobb tudásuk szerint végezzenek. **A maximális erő kifejtés a program egész időtartama alatt elvárás.**

A program kimerítő fizikai munkára, katonai jellegű menetgyakorlatokra és testnevelési foglalkozásokra épül.

A tréning egyik sajátossága, hogy generálisan tiltják a beutaltak egymás közötti kommunikációját. A fiatalok mindössze a heti rendszerességgel megtartott csoportfoglalkozáson kapnak néhány percben lehetőséget arra, hogy társaik előtt beszélhessenek érzéseikről, illetve, hogy véleményt cseréljenek az őket érintő kérdésekben.

A program feszített napirendjére és intenzitására jellemző az a tény is, hogy a fogvatartottak a tábor területén belül szinte mindig futva, esetleg zárt alakzatban menetelve közlekednek (Cheng, 1993).

Szabadulás utáni ellenőrző-támogató rendszer

A csizma-táborból történő szabadulás nem jelenti automatikusan a program befejezését. Mielőtt a fiatalok elhagyják az intézetet, egy Ellenőrző Határozatot kapnak, amely pontosan előírja, hogy a „*pártfogói felügyelet*” alatt milyen magatartási szabályoknak kell megfelelniük. A pártfogói felügyelet szabályainak megszegése esetén a fiatal újra beutalható a csizma-táborba további tréningre.

Eredményességi vizsgálatok

A Hong Kongi Büntetés-végrehajtási Parancsnokság a program eredményességének megítéléséhez a visszaesési mutatókat vette figyelembe. Minden olyan beutalt kezelést eredményesnek minősítették, aki a szabadulást követő három év alatt nem követett el újabb bűncselekményt.

A rendelkezésünkre álló eddigi kutatások eredményei – és tendenciája – az európai szakemberek számára elképesztők. Az 1992-es felmérés eredményessége (93,4%) a világon egyedülálló!

bűnelkövetők tettükkel megsértették a közösség érdekeit, illetve az írott jog szabályait, ezért elvesztik az önbecsüléshez való jogukat. Természetesnek tartják, hogy abban a pillanatban „elvesztik az arcukat”, amikor bezárul mögöttük az intézet kapuja. Az arc elvesztését a jelen esetben szó szerint kell érteni, mert - a kialakult ideológia és a gyakorlat szerint is - a fogvatartottaknak nincs joguk megmutatni az arcukat a büntetés-végrehajtási testületi tagokon kívül más személynek. Szabályos lelki terror alatt tartják a fiatalokat, beléjük

sulykolva az értéktelenségüket.

A fogvatartottak szemében természetes ez a kiszolgáltatott helyzet és gyakorlatilag elképzelhetetlennek tartják a személyi állomány utasításainak a megkérdőjelezését.

A felügyelők számára szintén áthidalhatatlan az a jogi és erkölcsi távolság, ami elválasztja őket az elítéltektől. Legfőbb feladatuk a rend és fegyelem biztosítása, valamint a társadalom nemtetszésének a közvetítése. A „kommunikáció” általában csak rendkívül tömör utasításokra korlátozódik, amelyeknek a végrehajtásával egy pillanatig sem lehet késlekedni.

A légkör ennek ellenére nem sokkoló, mert a szabályok „tiszták” és mindenki számára átláthatóak. A program álláspontja az, hogy a fiatalok bűnelkövetők felelősek a tetteikért és annak következményeként egy szigorú, minden vonatkozásában magasan szervezett és spártai egyszerűségű büntetés-végrehajtási környezetben kell élniük.

Felmérés éve	Sikeresség %-ban	Sikeres fő/vizsgált
1977	70,2	490/698
1983	81,7	496/607
1992*	93,4	422/452
Átlagérték	80,1	1408/1757

Hong Kong Prisons Department (1981), Correctional Services Department (1985), Cheng (1993)

* Az 1992-es eredmények nem 3 évnyi után követés lezárásával születtek, hanem csak az első évre vonatkoznak.

A csizma-táborok jellemzőinek összefoglalása

A fenti információk birtokában minden bizonnyal érthető, hogy a szabadságvesztés büntetés „csizma-tábor” típusú végrehajtási formája miért napjaink legvitatottabb korrekciós megoldása.

Hong Kong-ban a módszer eredményessége egyedülálló. Valószínűsíthető azonban, hogy a fenti rendkívül alacsony visszaesési arány elérése nem csupán az intézet, illetve a program érdeme, hanem abban nagy szerepet játszik az ázsiai emberek gondolkodásmódja és alapvető fegyelmeztsége is.

Hong Kong-ban elevenen él a hatalomnak és a tekintélynek a tisztelete. A

A fogvatartottak kezelése, nevelése nem a mi fogalmaink szerint történik. A büntetés-végrehajtás intézménye a fegyelmezés által tartja megvalósíthatónak a kitűzött célok elérését. A fizikai munkának nagy jelentőséget tulajdonítanak, azonban nem a közösen létrehozott produktum a lényeg, hanem a fizikai igénybevétel, valamint az alkalmazott szervezeti keretek.

Mindezek ellenére nem mondhatjuk, hogy nem folyik „nevelés” az intézetekben, hiszen végsősorban a program eléri a célját; az egyénben - az adott társadalom által elvárt - magatartás- és tevékenységformák kialakítását. A különböző kutatások eredményei és a gyakorlat arra utal, hogy az érintettek magatartásában visszaszorulnak, esetleg meg is szűnhetnek az antiszociális megnyilvánulási formák, azonban véleményem szerint ez a tény önmagában nem jelenti a konstruktív életvezetés kialakításának sikerét. Megfigyelésem szerint a programon résztvevő fiatalok önállósága, mérlegelési- és döntési képessége olyan mértékben csökken, hogy később sem lesznek képesek az önálló életvezetésre, továbbra is kizárólag a tekintély-elvnek megfelelően, illetve az aktuális elvárások értelmében fognak cselekedni.

A csizma-tábor rendszerű végrehajtási programokkal szemben megfogalmazott kritikák

A csizma-táborok ellenzői (Meachum, 1990; Morash - Rucker, 1990) több nézőpontból kérdőjelezi meg a program létjogosultságát. Az valamennyiben közös, hogy a katonai rezsimű végrehajtási forma alkalmazását a korrekció területén alapvetően alkalmatlannak tartják. A kritikusok azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a valós világban

történi eligazodáshoz mindenki számára szükséges az önfegyelem, sőt a pillanatnyi egyéni érdekek bizonyos mértékű korlátozásának képessége is, amely lehetővé teszi a szervezeti célok megvalósítását. Ezeknek a képességeknek a kialakítását jól szolgálhatja a katonai szervezeti forma, amely megkívánja az azonnali engedelmességet és a tekintély elfogadását (MacKenzie & Parent, 1992).

A katonai jellegű kiképzéssel kapcsolatos további kritika, hogy azok elősegítik a militáris szubkultúra alapvető értékeinek tudatosítását. Nyugtalanítónak tartják, hogy erre néhányan úgy tekintenek, mint a fogvatartottak elrettentésének, illetve rehabilitálásának eszközére (Wamsley, 1972).

Álláspontom szerint ez a vád több szempontból sem megalapozott. A kritizálók elkövették azt az alapvető hibát, hogy egy tevékenység formai megoldásait át-emelik a tartalmi szférába és azonosítják azzal.

Túlzottnak tűnik ez az aggodalom, hiszen a szerző által összegyűjtött militáris sajátosságok között szerepel az ápoltság hangsúlyozása, a becsület, a tisztesség és a szakmai felelősség előtérbe állítása, a testvériség, valamint a történelem és a hagyományok tisztelete. Hangsúlyozni kívánom, hogy ez a felsorolás nem teljes, önkényesen azokat az alkotórészeket ragadtam ki, amelyek a korrekció céljainak eléréséhez segítséget nyújthatnak. A kiemeléssel arra kívánok rámutatni, hogy a militáris programok is hordoznak/hordozhatnak magukban pedagógiai szempontból értékes elemeket.

Merryfinch (1981) kritikája már lényegesen több tartalmi elemet foglal magában. Felhívja a figyelmet arra, hogy

„a katonai jellegű kiképzés egy szervezett erőszakot valósít meg a konfliktusok megoldásának leghatékonyabb eszközeként, amely felmagasztalja a durva érzelmeket (agresszió, gyűlölet, brutalitás) és kiiktatja a »lágyc« érzéseket (szánalom, részvét, szeretet)”. Véleményével teljes egészében egyetérték: a tekintélynek való feltétlen engedelmesség és az agresszió összeegyeztethetetlen a szociális magatartással.

Konkrétan a csizma-táborok működésével kapcsolatban mutat rá egy másik szakember arra a veszélyre, hogy „a militáris modell megnyitotta az ajtót a fizikai és a pszichikai bántalmazásoknak, leghatékonyabb tehet számos olyan büntetési formát, amelyet más büntetés-végrehajtási rendszer elutasítana a kegyetlensége és embertelensége miatt” (Gendreau - Ross, 1987). A szerzők a kritikai megállapításokat elszigetelt jelenségekre, illetve eseti túlkapásokra alapozták. Észrevételeiket feltétlenül figyelembe kell venni a gyakorlati tevékenység megszervezésekor, és tudatosan tenni kell azért, hogy a tervezett program ne csúszhasson át az általuk meghatározott típusú katonai kiképzésbe, hogy ne alakulhassanak ki a szándékolt célokkal ellentétes következmények.

A tudományos alaposággal elkészített elemzések mellett található persze rendkívül sommás kritikai megállapítás is: „A legtöbb csizma-tábori program nem csökkenti a visszaesést, nem csökkenti a börtönpopulációt, ráadásul a fogvatartás költségeit sem csökkenti. Néhány esetleg képes valamelyik cél elérésére, de kizárólag olyan feltételek mellett, amelyek nem megnyugtatóak.” (Parent, 1993) Hasonló „mélységű” Ingstrup

megállapítása, mely szerint „... tudjuk, hogy az amerikai stílusú katonás »kiképzőtáborok« csak a fegyvintézetek számára képeznek ki hamarosan visszatérő vendégeket” (Ingstrup, 2001). Az ilyen jellegű kritikai észrevételek túlzottan általánosan fogalmaznak, az egyetlen konkrétum a szerzők ellenérzése.

Azok a jobbitó szándékú figyelmeztetések természetesen továbbgondolásra érdemesek, amelyek felhívják a figyelmet arra, hogy a kezdeti csizma-tábori programok értékelése befejeződött. Véleményük szerint valamennyi felelős személynek el kell gondolkodni az eredményeken, újra kell gondolni a csizma-táborok célját, és változtatni kell a struktúráján. Számomra megnyugtató, hogy a legfontosabb változtatásnak azt tartják, hogy a nevelési, oktatási programokat kell előtérbe állítani (Parent, 1993).

Az összehasonlító vizsgálatok egyértelműen feltárták, hogy a normál börtönökben az előforduló erőszakos cselekmények, az öngyilkossági kísérletek és a bekövetkező halálesetek arányszáma semmivel sem alacsonyabb, mint a csizma-táborban. A vád, miszerint a csizma-táborba zárt fiatalok nagyobb mértékben vannak kitéve fizikai bántalmazásnak, megdőlt. A csizma-táborokban ugyanakkor szignifikánsan kevesebb szer fordul elő a fiatalok által egymás sérelmére elkövetett fizikai erőszak, mint a normál börtönök elíteltjei között (MacKenzie & Parent, 1992). A verekedés és az elítelt társ bántalmazása - a „normál” rezsimű börtönöket alapul véve - szinte valamennyi országban a fiatalok körében a leggyakoribb (MacKenzie & Parent, 1992). Valószínűsíthető, hogy a csizma-tábori életrend, az állandó elfoglaltság

és a folyamatos ellenőrzés hozzájárul a fiatalok probléma mentesebb együttlését. Természetesen nem lehet csupán a formai jegyekre leszűkíteni az okokat. Minden bizonnyal nagy jelentősége van a különböző kezelési programoknak is, így különösen a feszültség-kezelés megtanulásának.

Rehabilitáció és szabályozott környezet

A témával foglalkozó büntetés-végrehajtási szakemberek a csizma-táboron belüli rehabilitációs programokat (elsősorban a kábítószer fogyasztással összefüggő felvilágosító, oktató és terápiás tevékenységet) tekintik fontos alkotórésznek. A tapasztalatok azt látszanak bizonyítani, hogy ezek az erőfeszítések eredményesek, az ilyen típusú nevelő jellegű programok működhetnek egy szigorúan szabályozott környezetben is (Williams, 1988; 6. p.).

Szabályok szerepe

Rendkívül fontos, hogy a résztvevők pontosan ismerjék a szabályokat és az elvárásokat, hogy tisztában legyenek az egész program felépítésével. Marlowe munkatársaival olyan katonai büntető táborok működését elemezte, ahol a fenti kritériumok nem valósultak meg. Megállapították, hogy „amikor a hatóság önkényesen alkot szabályokat, illetve a vezetők irányításának kizárólagos alapja a hatalom és a tekintély, akkor az eredmény gyakran düh és tiszteletlenség” (Marlowe és mtsai, 1988).

Progresszív jelleg

A korábban ismertett csizma-tábori programok legtöbbször hangsúlyozza a fog-

vatartottak kitüntetett szerepét a saját soruk alakításában. A merev formai szabályok, valamint az aktivitás kényszere egyetlen esetben sem jelentette a fiatalok „kiszolgáltatottságát” a hatalom kényekedvének. Éppen ellenkezőleg, az önmagukban meglévő értékek és energiák mozgósításán keresztül készítetik arra az elitéteket, hogy újra értékeljék az eddigi életüket, hogy kialakítsák bennük az eredményes életvezetés igényét. A programok ideje alatt ma még jobbára a „felszínen maradás”, a teljesítés kényszere dominál, véleményünk szerint a fiatalok személyiségstruktúrájának összehangolt fejlesztése nem valósul meg, az alkalmazott módszerek pedig szélsőségesen direkttek.

Új generációs csizma-táborok – Bryan – Federal Prison Camp/Texas; USA

Dolgozatom alapvetően a fiatalok fogvatartottak speciális végrehajtási formáinak bemutatására vállalkozik, ennek ellenére a következőkben – röviden – ismertetem egy fiatal felnőtt és felnőtt nők számára létrehozott csizma-tábor jellemzőit. Teszem mindezt azért, mert ez a texasi intézet egy formálódó új generációs elképzelés leghitelesebb példája.

Bekérés a rendszerbe

Bryan szövetségi börtön. Ennek egyenes következménye, hogy anyagilag kedvezőbb helyzetben van, mint az állami vagy a megyei társai. A tárgyi feltételek mellett a személyi oldalra is jobban odafigyelnek, az állomány magasabb szakmai képzettséggel rendelkezik, és az anyagi elismertsége is meghaladja a hasonló – de nem szövetségi – területen dolgozókat. A fogvatartottak összetételére jellemző,

hogy ide csak olyan elítéltek kerülhetnek, akiknek a bűncselekménye több államra is kiterjedt. Nők esetében ez klasszikusan a kábítószer kereskedelmet jelenti.

Az elítéltek önkéntes elhatározásuk alapján akkor kérhetik az átszállításukat ebbe a speciális intézetbe, ha a csatlakozással szemben támasztott alábbi követelményeknek eleget tesznek:

- 1) a bírósági ítéletet megszületését követő azonnali behelyezésnél a szabadságvesztés ítéletnek a 12 hónapot meg kell haladnia, de nem érheti el a 30 hónapot;
- 2) más intézetből történő átszállítás esetén az ítéletnek 12 és 60 hónap között kell lennie, de az átszállításkor a szabadulásig hátra lévő idő nem haladhatja meg a 24 hónapot (tehát a többit egy zárt intézetben már le kellett tölteni);
- 3) eredeti, vagy honosított amerikai állampolgárság;
- 4) első alkalommal ítélték szabadságvesztés büntetésre;
- 5) minimális biztonsági fokozatba történt besorolás;
- 6) egészségügyi alkalmasság.

Az intézeti élet jellemzői

Az érintettek a program eredményes teljesítése esetén a tényleges szabadulásig hátra lévő időt már egy teljesen nyitott társadalmi alapú intézetben tölthetik, amely tulajdonképpen közmunkát jelent.

Bryan 1992 óta működik. Ez az egyetlen ilyen jellegű szövetségi börtön az USA-ban.

A táborban, egy időben 132 elítélt él, de ők két 66 fős csoportra oszlanak. Ezek a csoportok 3 hónapos eltolással kezdik

meg – illetve fejezik be a program teljesítését.

Reszocializációs törekvések

Az intézetben belüli és a falakon kívüli (Community service) munkaformákat naponta cserélik. A táboron belül szervezett foglalkozások alaptípusai:

- elméleti-iskolai képzés (GED, posztgraduális iskola, szakiskola, nyelvképzés a nem angolul beszélőknek: „*az angol, mint második nyelv*”);
- lelki- és testi egészség program (Wellness): táplálkozási ismeretek, kábító- és bódítószer használat elleni program, lelki gondozás/egyházi program;
- fizikai kondíciót javító program: egyéni edzésterv, testsúly kontroll, aerobic, menetgyakorlatok, katonai drill, fizikai alapú problémakezelés;
- egyéni életterv készítés: életismertek, szabadulásra felkészítés, munkahely keresési tréning, anyai szereptanulás, önértékelés, stresszkezelés, női praktikák.

Társadalmi jellegű munkát mintegy 2000 munkaórán belül végeznek. Ide tartozik a környék iskoláinak karbantartása, katonai bázisok takarítása és autópálya karbantartás. A legjellemzőbb munka a fakitermelés. Ez rendkívül intenzív folyamat, amely során kizárólag bozótvágót és fejszét használhatnak. A kitermelt fa egy részét saját célra, a táboron belül található akadálypályán és a sportpályán használják fel (padok, mászó oszlopok, stb.).

A fizikai tréning (munka és sportfoglalkozás) annyira erős és annyira komoly igénybevételt jelent, hogy egy-egy csoport átlagosan 500 kg körüli „súlyvesz-

tést” produkál a 6 hónapnyi tréning alatt (a csoport 32 főből áll).

A testi nevelés jelentőségét az is emeli, hogy a program kidolgozói szerint a megfelelő kondíció nagymértékben elősegíti a nehéz életszakaszok átvészelését, a lelki stabilitás biztosítását és a feszültségkezelést.

A visszaesési mutató rendkívül jó: a vizsgált időszakban a végzett 898 elítéltből mindössze 82 fő került vissza valamilyen börtönbe bűncselekmény ismételt elkövetése miatt. (9,13 %)

1999 végéig 1425 elítélt fejezte be eredményesen a programot.

A közösség, mint alapkategória

A program jelmondata: „*Ami egyedül nem megy, azt közösen megoldjuk.*”

Erre a filozófiára épül fel a texasi csizma-tábor.

Alapvetően fontos, hogy két – azonos időtartamú szakaszra (3-3 hónap) bontják a programot. Az első időben szinte kizárólag a sulykolás, az alaki foglalkozások és a fakitermelés állnak a középpontban. A favágás szimbolikus dolog – egyáltalán nem a termelékenység, illetve a profit számít. Ugyanakkor kár lenne elhallgatni, hogy az U.S. Forest Service-nek havonta kb. 1500 \$ megtakarítást jelent az elítélti munka. A tevékenység jellege a fontos: valami olyat kell tenniük, ami az elfogadottól, a mindennapostól, a „női szereptől” messze áll. Hiszen amit elkövettek – a bűn -, az ugyan ennyire messze áll az anyaságtól, a női identitástól és a társadalom által kiosztott szereptől. A „vezeklésnek” is ezzel kell párhuzamban lennie.

A favágás során olyan képességeik kerülnek felszínre, illetve erősödnek

meg, amelyek hatására kitartóbbak, testben és lélekben erősebbek lesznek.

Minden esetben közösen dolgoznak és az elvárt teljesítményt is közösen, kell produkálniuk.

Az egész program a közösségi szellemre, illetve a közösségi létre épül, annak szükségességét hangsúlyozza.

A rabokkal dolgozó felügyelet kivétel nélkül nagyon feszes, „bő” 3 méter távolságot tartanak. Szakszerűek és határozottak, azonban sohasem ellenségesek. Ez az a pont, amiben ez az intézet eltér a „normál” csizma-táboroktól. További karakteres jellemzője, hogy a nevelési programok, a reszocializációs törekvések állnak első helyen.

Az utógondozás, a támogató ellenőrzés a szabadulás után is biztosított. A programot eredményesen befejezők bekerülnek az Amerikai Munkaerő Adatbankba, így nagyobb eséllyel tudnak majd elhelyezkedni.

Az intézet aulájának falán olyan „zászlók” vannak kifüggesztve, amelyeket egy-egy csoport készített hat hónapon keresztül. Ugyanitt a minden eddig végzett csoport tablóképe is megtalálható – ez mutatja, hogy büszkék a teljesítményükre. Nem arra, hogy börtönben voltak, hanem arra, hogy képesek voltak megfelelni a fokozott elvárásoknak és eredményesen átjutottak a programon. Önmaguknak és a társadalomnak is bizonyítottak ezzel.

Fegyelmzés – büntetés

A legkisebb fegyelmetlenséget is azonnal megtorolják, az „elnézés” nem fér bele ebbe a végrehajtási kategóriába. Elég, ha valaki beszélget az ebédlőben, vagy elvéteti a formai elvárásokat – már-

is számolnia kell a következményekkel. Ezek a büntetések legtöbbször csak figyelmeztető jellegűek és minden esetben arányosak az elkövetett cselekménnyel. A fokozatosságot feltétlenül érvényesítik.

A legtöbb esetben a tulajdonképpeni büntetés – inkább csak rosszallás – abból áll, hogy kiemelik őket a többiek közül, és demonstratív mozdulatlanságra kötelezik őket. Néhány perc után, futva ugyan, de visszatérhetnek a többiekhez. Ennek még nincs a jövőre kiható következménye.

A szabálytalan, illetve ön-, és közveszélyes viselkedést sajátos módon büntetik. Amennyiben annak mértéke nem annyira súlyos, hogy be kell fejezni a programot és egy zárt intézetben, folytatni a – hosszabb – büntetést, akkor jelmezbe öltözve kell eltölteni 5-7 napot. Aki valamilyen módon figyelmetlenségéből tüzet okozhatott volna, az tűzoltó jelmezben vesz részt minden programon. A gyerekesen reagáló, illetve viselkedő pelenkában és partedliben, cumival köteles közlekedni, a komolytalankodót bohócnak öltöztetik.

Nevelési programok

Kihívás jellegű feladatok

A program egy speciális részében kihívás jellegű feladatokkal kell a résztvevőknek megbirkózniuk. Ilyen például a póznára mászás, vagy átugrás a pózna tetejéről egy trapézra, esetleg csukott szemmel hátrafelé végigmenni egy 6-8 méter magasságban rögzített vízszintes fa oszlopon. A végrehajtás senki számára sem kötelező,

de alig emlékeznek olyan esetre, amikor egy-egy fogvatartott – a társak és a személyzet intenzív biztatása ellenére – megfutamodott volna. A feladat közben a biztonsági feltételeket minden vonatkozásban maximálisan megteremtik. A biztosító kötelet elől egy tréner tartja, de a kötelet korábban mindenféle furatokon vezetik át, így az a zuhanástól „*automatikusan*” is megvédené az elítéltet. Az edző mögött elítélt társ is segít – ennek inkább csak szimbolikus jelentése van, hangsúlyozza, hogy vigyáznak egymásra és segítik egymást.

Az edző és más tisztviselő is hangosan biztatja a résztvevőt – mintegy a társadalom segítségét szimbolizálva. A sikeres teljesítmény után a dicséret sem marad el. Az igazi eredmény azonban az elítéltek bensőjében következik be. Önbecsülésük, önértékelésük és önbizalmuk erősödik, hinni kezdenek abban, hogy igazi segítséget kaphatnak a társaiktól. Bebizonyosodik számukra, hogy a kemény és következetes munkának van eredménye.

Kábítószerral kapcsolatos foglalkozások

Az elítéltek túlnyomó többsége kábítószert futárként került a börtönbe. A nevelői/pszichológusi foglalkozásoknak ezért a legkiemeltebb témája a kábító- és bódítószerekkel foglalkozik. Rámutatnak szenvedélyük veszélyeire és tanácsot adnak a leszokásra vonatkozóan. A foglalkozásokat a kötetlen légkör és a tényleges partneri viszony jellemzi. A tréningnek különben szakmai kritériuma ez. Más formában nem képzelhető el valószínűleg eredmény.

Pedagógiai viszonyulás

A tábor valamennyi nevelési/kezelési programjára jellemző, hogy nem a fogvatartottak által elkövetett bűnök felemlegetése áll a középpontban, hanem a produktív jövő megtervezése. Az életismeretek elsajátítása (önfenntartás, a pénz beosztása, takarítás, mosás, stb.) mellett az álláskeresésre is felkészítik őket. Nem hazudni tanítják a résztvevőket, hanem megtanulják, hogy a legkedvezőbb oldalukat milyen módon mutathatják meg. Az elemi viselkedési szabályoktól eljutnak a logikus érvelésig.

A táboron belül szembetűnő a környezet és a program harmóniája. Soha nem öncélú a rend és a formai követelmények. Minden egy irányba hat. A helyzet azonban veszélyeket is hordoz magában – könnyen kisiklik az ilyen program és „elmegey” az értelmetlen sulykolás irányába, ezzel teljesen hatásatlanná és negatívvá formálva a programot. A vezetés felelőssége ebben a legnagyobb.

III. Intervenciósvégrehajtási forma

A végrehajtási típusok közül ez a „börtönvilág” legáltalánosabb végrehajtási típusa, generalis jellemzője a szélsőségektől való tartózkodás.

Lényegi azonosságok:

- » deklarált célrendszerük viszonylag homogén, első helyen a reszocializáció áll;
- » elfogadják a nyitottság, a normalizáció és a felelősség elvének fontosságát;
- » a büntető igazságszolgáltatási koncepciójuk kiforratlan, folyamatosan változik, a megtorlás igénye időnként hangsúlyossá válik;

- » a kábítószer intézeten belüli fogyasztását tényszerű helyzetként kezeli;
- » a fogvatartottak száma folyamatosan emelkedik, a zsúfoltság állandósul;
- » a szakképzés központi helyen áll;
- » a végrehajtás során hiányzik a személyiségformálás igénye;
- » a programok teljesítésekor hiányzik a tényleges együttműködés kialakításának igénye.

Lényegi különbségeket találunk

- » a személyi és tárgyi feltételek;
- » a differenciálási elvek;
- » a külvilággal tartható kapcsolat minősége és mennyisége, valamint;
- » az utógondozói rendszer minősége és határfoka között.

Differenciálási elvek

Szemléltetésül a differenciálási elvek jelentős felfogásbeli és gyakorlati különbségére hozunk néhány példát. Elfogadva és átvéve Csóti megközelítését hangsúlyozni szeretném, hogy ismeret-im szerint a reformok, az európai trendekhez történő igazodás nem csak magyarországi, hanem általános sajátosság, a különbség elsősorban az elmaradás mértékében és az egyes történelmi periódusok közötti eltérésben van (Csóti András, 2001/A).

Az ír börtönrendszer kategorizálási gyakorlata rendkívül árnyalt. Az alábbi speciális csoportokat különbözteti meg:

- magas biztonsági kockázatot jelentő elítéltek (a terrorizmussal és a szervezett bűnözéssel kapcsolatban álló fogvatartottak);
- sebezhető elítéltek – olyan fogvatartottak, akik speciális biztonsági igényekkel rendelkeznek.

nyeket támasztanak, mert kimutathatóan számolniuk kell a többi elítélt testi fenyegetésével vagy rossz bánásmódjával;

- szexuális bűnelkövetők;
- rendbontó elítéltek – jelenlétük minden börtönrendszer jellemzője. A fogvatartott személyek közül néhányan elkerülhetetlenül problémát okoznak. Vannak, akik nem hajlandók beilleszkedni a börtönéletbe s vannak, akik nehezen birkóznak meg a börtönélet korlátjaival és frusztrációjukat erőszakos vagy más felforgató hatással járó tevékenységgel, fejezik ki;
- Drogfüggőséggel vagy pszichiátriai rendellenességgel jellemezhető elítéltek (Brosnan, 2001).

Dániában hasonló megközelítés alapján arra a következtetésre jutottak, hogy egyre több a mentálisan beteg vagy károsult személy a börtönökben, egyre több kábítószeröző és alkoholista van az elítéltek között, növekszik a beilleszkedésre képtelen és agresszív bűnözők aránya, több a szexuális deviáns bűnelkövető, a szervezett bűnözéssel kapcsolatban álló elítélt, így a börtönrezsimen belül számukra speciális csoportokat kell kialakítani (Rentzmann 2001).

A differenciálás szükségességét a hazai szakemberek is felismerték. Csóti András belső szakmai meggyőződésből vallja a nyitottság, a normalizáció és a felelősség elvét, de úgy látja, hogy jelen pillanatban ezekkel együtt, egységben a fogvatartottak individualizálása és differenciálása az, amely hosszú távon meghatározó lehet (Csóti András, 2001/B). Bereczki szerint is alapvető a büntetés-végrehajtási intézetek között, és az inté-

zeteken belül a differenciálás, a sokféle rezsim kialakítása, a fogvatartottak klasszifikációja és elhelyezése az egyéni szükségleteiknek leginkább megfelelő rezsimbe. Kritikusan megállapítja ugyanakkor, hogy hazánkban különösen a speciális csoportok területén vannak hiányosságok. Rendszerünkben teljesen hiányoznak a drogfüggők, alkoholisták, szexuális bűnelkövetők stb. számára felkínált rezsimok, illetve kezelési csoportok (Bereczki, 2001).

A részletekbe menő kategorizálás példája a kisebbségek (etnikai,- vallási csoportok) vonatkozásában többek között a cseh börtönrendszer lehet, hiszen ott nem foglalkoznak hangsúlyozottan a kisebbségi ügyekkel, sőt a büntetés-végrehajtásról szóló törvény és a fogvatartásról szóló törvény nem is tesz említést a kisebbségekről (Burkiewicz, 2001).

A továbbiakban az egyik „általános” adottságokkal és tulajdonságokkal^a rendelkező végrehajtási formát mutatjuk be kivonatos formában:

Adelsheim - NSZK

Az intézet jellemzői

Az intézet a tartomány legnagyobb fiatalkorúak intézete, mely 1974-ben nyitotta meg kapuit. Fő profiljukként ide fogadják be a tartomány valamennyi 21 év-nél fiatalabb férfi előzetes letartóztatottját, de az ítélet megszületését követően az érintetteknek csupán egy részét szállítják át más intézetbe, a többiek helyben töltik le a büntetésüket.

A mindennapi életben a legnagyobb problémát a külföldiek száma jelenti, ráadásul részarányuk lassan, de fokozatosan emelkedik.

Az összes létszám – tartományi szinten és egész évre számítva: 813 fő (1999-ben)

A kábítószer és a külföldi fogvatartottak magas részaránya – mint kulcsprobléma

A külföldiek közül legnagyobb számban és a legszervezettebben a törökök, albánok, jugoszlávok, ukránok és oroszok képviseltetik magukat. Rengeteg feszültség van a különböző nemzetiségi csoportok között. A problémák legfontosabb gyújtópontja a belső kábítószer kereskedelem birtoklása. Kronológiában először a törökök voltak a kábítószer piac főnökei, azonban a közelmúltban az oroszok átvették a vezető szerepet és a kulcspozíciókat. Az albánok jelenleg erősödnek még és várhatóan hamarosan megvívják a harcukat a piacért.

Felmérés szerint a bekerülés előtti utolsó 4 hetes időtartam alatt a fiatalok 78%-a használt valamilyen kábítószerrel. A „felvevőpiac” tehát megvan a fogvatartottak körében.

sát. Természetesen az előzetes letartóztatás időszakában ez nem lehet fő szempont. Az ítélet megszületése után azonban már következetesen figyelnek erre.

Mindezek ellenére a sport és a rekreációs programok alatt nyilvánvalóan elkülönülnek a különböző nemzetiségek.

A külföldiek is – általában – a kiszabott ítélet 50%-ának letöltése után szabadulnak, ezt követően kiutasítják őket az országból, és azonnal kitoloncolják valamennyiüket.

Rövidtartamú eltávozás

A fiatalok közül, azokat, akik jó magaviseletet tanúsítanak, rövidebb-hosszabb időre kiengedik az intézetből, hazamehetnek. Majd’ negyed évszázaddal ezelőtt volt az első „otthonra elengedés” – a karácsonyi ünnepekhez kapcsolódóan. Már legelőszörre is óriási számban engedték el a fiatalokat: az intézetben fogva tartott 500 főből 170 élhetett ezzel a lehetőséggel. Valamennyien időben és gond nélkül visszatértek az intézetbe.

A fogvatartottak származása	Részarányuk (%) 1974-ben	Részarányuk (%) 1999-ben
Külföldön született külföldi	8,9	25,3
Németországban született külföldi	1,0	14,0
Külföldön született német	0,6	19,6
Németországban született német	89,5	41,4

A börtönön belüli életnél a külföldieknek nem a német nyelv ismerete, illetve nem ismerete okozza a legnagyobb problémát, hanem az eltérő kulturális háttér. A zárkákba történő elhelyezéskor a személyi állomány igyekszik keverni a különböző nemzetiségű elítélteket, ezzel is megakadályozva az etnikai csoportok kialakulá-

Jelenleg az intézetelhagyás már napi gyakorlattá vált. A kedvezményben részesülők megközelítően 2%-a nem érkezik vissza önként a meghatározott határidőre.

Az intézetelhagyás ma már elképzelhető felügyelettel és felügyelet nélkül, maximálisan 7 napig.

Szükség átlagosan két évente fordul elő.

Kapcsolat a lakókörnyezettel

A szűkebb környezettel nagyon jó az intézet kapcsolata, a fogvatartottak rendszeresen sportmérkőzéseket játszanak a helyi csapatokkal.

A társadalommal történő kapcsolattartás másik érdekessége, hogy a környék 28 évesnél fiatalabb férfiai az elítéltekkel együtt, az intézet falain belül vehetnek részt különböző szaktanfolyamokon, illetve szakmunkásképzésben.

Kategorizálási rendszer

Az ítéletek tartama néhány héttől 10 évig terjed, az átlagos fogvatartási idő: 11 hónap.

A fogvatartottak kategóriái	Férőhely
Befogadó és kivizsgáló egység (a tartomány valamennyi fiatalkorú elítéltje részt vesz ezen a 14 napig tartó kivizsgáláson – tesztek, előélet felderítése, interjúk, megfigyelés, stb.)	42
Normál „zárt” börtön – rácsokkal, fém ajtókkal, belső WC-vel	185
Félnyitott egység – nincsenek rácsok, saját kulcsuk van a zárkához	144
Előzetesek egysége – 21 évnél fiatalabb férfiak részére a jogerős bírói ítélet megszületéséig	48

Az intézetben 1997-ben kialakítottak egy 20 fő befogadására szolgáló egységet, ahová elkülönítik a kirívóan agresszív bűncselekmények elkövetőit, illetve az intézetben is agresszív módon viselkedő fogvatartottakat.

Tipikus bűncselekmények:

Lopás: 38%, kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmény: 25%, súlyos testi sértés: 8%, rablás: 16%, szexuális bűncselekmény: 3%, emberölés: 3%.

A fogvatartottak 14-24 év közöttiek. (fiatalkorúnak az számít, aki a bűncselekményét 18 évesnél fiatalabbként követi el.) A 19-21 évesek esetében a bíró dönti el, hogy fiatalkorúak intézetében,

vagy felnőtt börtönben kell letölteni a büntetést.

Aki a fiatalkorúak intézetében kezd meg a büntetése letöltését, az 24 éves koráig maradhat ott, utána kerül felnőtt börtönbe.

Foglalkoztatás

A munkavégzés, illetve a tanulás mindenki számára kötelező. Lehetőség van az általános iskolai tanulmányok befejezésére és a középiskola szervezett végzésére, illetve a levelező oktatásba történő bekapcsolódásra.

Szakiskola esetén az elméleti és a gyakorlati képzés kététhetes ciklusban váltja

egymást. Választási lehetőségek: - kőműves; festő; fa- és fémmegmunkáló szakma.

Továbbá: szakács, pék, mészáros, villanyszerelő, szerszámkészítő, karosszéria lakatos, kertész stb. szakképzésre is lehetőség nyílik.

A demokrácia gyakorlása

A fiatalok képviseleti jogának intézményi kereteit egyedülálló módon teremtették meg. Általában 25 elítéltet helyeznek el szintenként – csoportonként. Minden csoport megválaszt egy képviselőt. Ezek a képviselők választanak maguk közül 2 főt, akik az intézeti tanácsban képviselik a társaikat.

Ennek a képviseleti formának egy továbbfejlesztett típusa található az egyik – kísérleti - nyitott csoportban.

A létrehozott hierarchia alulról felfelé építkezik:

Az egység valamennyi elítélte és a személyi állomány itt szolgálatot teljesítő tagjai önrendelkezéses alapon szervezik az életüket. Természetesen az intézeti korlátok között, de azon belül teljesen szabadon. Hetente egyszer üléseznek. Közösén választanak képviselőket is. Döntéshozási alapelv: egy személy – egy szavazat!

Két képviselői csoportot választanak. Mindkettő két elítélteből és egy fő személyzetből áll:

- A „*Leading Committee*” szervezi a mindennapokat, ellenőriz és minősít. Háromhavonta új vezetőséget kell választani, hogy minél többen gyakorolhassák ezt a szerepet is, hogy tisztában legyenek a vezetés lehetőségeivel és nehézségeivel, illetve a döntéshozás folyamatával.
- A „*Fairness-Committee*” csak akkor működik, ha valami súlyosabb, illetve jelentősebb ügyben kell állást foglalni. Ilyen lehet például az „*Egység Alkotmányának*” változtatása, kiegészítése stb., illetve ha valami nagy gond van valamelyik fiatallal. Az egység az igazgató felé képviseli magát és az „*Alkotmányát*”. Az igazgatónak vétőjoga van.

Jelenleg ez a rendszer rendkívül jól működik, de – az igazgató szerint – azért, mert az intézeten belül ott van elriasztás a zárt részleg, ahol a renitensek elvesztik a kiváltságaikat, ahová átkerülhetnek azok, akik nem tudnak beilleszkedni.

Erkölcsei fejlesztés

A fenti intézményi struktúra kialakításával kívánják az erkölcsi fejlesztést (Moral Development) megvalósítani.

Az erkölcsi fejlesztés lényege:

1)Lehetőséget teremteni a különböző szociális szerepek elsajátítására és begyakorlására.

2)A csoport-, és intézeti struktúrában való részvétel lehetőségének megteremtése, a tisztesség és a jogszerűség gyakorlása.

3)A kognitív konfliktusok megoldásának begyakorlása.

4)Az erkölcsi konfliktusok megoldásának kialakítása, annak elfogadása, hogy ez az egyén saját szintje felett áll.

A német példa jól szemlélteti a jogalkotó szándékát és még talán jobban a „középutas” végrehajtási mód sajátosságait. A fogvatartottra önálló egyéniséggel rendelkező személyként tekintenek, azonban a szükségleteiknek csak egy szűkebb rétegéből (kábitószel felhasználók, szélsőségesen agresszív fogvatartottak) indulnak ki a kezelési program megtervezésekor és az érintettek tudatos és tevéleges együttműködését nem kívánják meg.

IV. Neo-treatment típusú végrehajtási forma

A fiatalokú fogvatartottak vonatkozásában Kanada élen jár a nevelés/kezelés vonatkozásában.

Az útkeresés időszakja és a Kognitív Modell

Kanada földrajzi helyzetéből és történelméből következik, hogy büntetés-végrehajtási rendszere bizonyos szem-

pontból átmenetet képez az európai (elsősorban brit) és az amerikai szemlélet és gyakorlat között; a humánus, az emberi értékek tradicionális tisztelete és a praktikusság egy nagyon kedvező feltétel-rendszert biztosít.

Martinson (1974) ediktuma: a „*semi sem működik*” a kanadai korrekció elméletét és gyakorlatát is teljesen felforgatta. Elsősorban amerikai hatásra többen annak érdekében igyekeztek felhasználni a kijelentést, hogy a büntetés-végrehajtásból a rehabilitációs törekvéseket teljes egészében kiszorítsák, helyette pedig a korrekciós filozófiát és gyakorlatot átirányítsák az elrettetés új szakaszába és „*igazságot tegyenek*” (Gendreau - Ross, 1979).

Kanadában ez az átmeneti időszak nem tartott sokáig, viszonylag hamar eldőlt a „*küzdelem*”; a szigorítási törekvéseket visszaszorítva az „*új társadalomvédelmi*” koncepció felfogása alapján (humanizált körülmények közötti hangsúlyozott reszocializációs törekvés) szervezték újra a büntetés-végrehajtást.

Felismerték, hogy a börtönkörnyezet lényeges szerepet játszik a pozitív változás kialakításában és a társadalmi érdekek elfogadtatásában, amely megkönnyíti az elítéltek szabadulás utáni vissza - illetve beilleszkedését. Elfogadottá vált az a nézet, hogy minél eredményesebben asszimilálja a börtönkörnyezet a közösségi környezet jellemzőit, annál könnyebb az átmenet a börtönbüntetésből a szabad társadalomba. A normalizált börtönirányítás alapja a kommunikáció, a választás és a felelősség biztosítása lett (Reynolds, 1996, 23. p.).

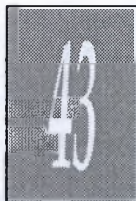
A fejlődési folyamat az 1980-as években csúcspontot ért el, amikor a hala-

dó nézeteket összegezve és továbbfejlesztve kidolgozták a Kognitív Tréning Programot (Cognitive Skills Training Program), amelynek lényege: a fogvatartottak kognitív készségeinek fejlesztése. A tréning keretén belül megkísérlik fejleszteni az elítéltek proszociális magatartását elősegítő kognitív készségeket, úgy, mint az önkontrollt, kritikai érvelést/okfejtést, szociális perspektívát és a személyek közötti probléma-megoldási készséget. A „*kognitív modell*” célja, hogy egyfelől társadalom-konformabbá tegyék az elítéltek viselkedését és nézeteit, másfelől az életben való boldoguláshoz és a beilleszkedéshez elengedhetetlen készségeket kialakítsák és továbbfejlesszék.

A fiatalok kezelését/nevelését Kanada valamennyi provinciájában a kognitív modell értelmében alakították ki. A továbbiakban egy olyan intézet munkájának bemutatásán keresztül elemzem a kanadai ifjúságvédelmi koncepció sajátosságait, amely programjával és körülményeivel méltán világhírű:

Fiatalok Intézete: Nova Scotia Youth Centre

Az intézetet 1988-ban a legkorszerűbb korrekciós felfogás szerint és feladat-orientáltan építették fel Új Skóciában. Befogadóképessége: 120 fő. A fogvatartottak elhelyezésére 5 egymástól elkülönített lakóegységet alakítottak ki. Egységenként 2-2 egymással összeköttetésben álló épületrész kapott helyet. Valamennyiben 12 fiatal elhelyezésére nyílik lehetőség egy személyes lakoszobákban. Épületrészenként van még tanterem, közösségi helyiség, konyha, mosókonyha és egy iroda az állomány számára.

Az intézetben található sportpálya, kondicionáló terem, uszoda, könyvtár, egy kápolna és központi étterem is.

A nevelői szerepkör sajátosságai

A személyi állomány 113 fő teljes munkaidős és 5 fő részmunkaidős dolgozóból áll. A fenti arány már önmagában is rendkívül kedvező, hiszen megközelíti (a részmunkaidősökkel pedig meg is haladja) az 1: 1-es fogvatartott - személyi állomány arányt. A munkakörök új típusú kialakítása következtében rendkívül kevés az adminisztratív állomány, a szó klasszikus értelmében vett biztonsági személyzet pedig egyáltalán nincs. Ez azt is jelenti, hogy a személyi állomány közel 80%-a „nevelési” feladatokat lát el. Az intézet működése alapvetően ezeknek a nevelőknek (Youth Worker) a munkájára épül.

A fiatalkorúak nevelése

A büntető igazságszolgáltatás egészének viszonyulása a fiatalkorú bűnelkövetőkhöz alapvetően meghatározza az intézetben kialakított nevelés egész rendszerét. Az alapelvek a következők:

- a fiatalkorúakat felelősség terheli a tetteikért;
- a fiatalkorúaknak vannak olyan speciális szükségletei és problémái, amelyekkel külön foglalkozni kell;
- a társadalmat meg kell védeni a bűnözéstől;
- a fiatalkorúakat ugyanazok a jogok illetik meg, amelyek az állampolgárok számára biztosítottak.

A korrekciós tevékenység célját a fenti elvek szem előtt tartásával fogalmazták meg: „*életképes alternatívák felajánlásával szétzúzni a fiatalkorú bűnelkövetők destruktív jellegű magatartási megnyilvánulásait*”. A beavatkozás eredményessége érdekében a programokat úgy szervezik, hogy találkozzon valamennyi fiatalkorú egyéni szükségletével. Ezek megállapítása érdekében megvizsgálják a fogvatartottak viselkedésének, magatartásának háttérben felfedezhető sajátosságokat, rendszerbe foglalják az eredményeket és meghatározzák az egyes jellemzőkből adódó feladatokat:

A nevelők a döntéshozásban, illetve a problémák és konfliktusok megoldásában mindig együttműködnek a fiatalokkal.

Pedagógiai szempontból rendkívül fontos az a törekvés, hogy a program megtervezésekor messzemenően figyelembe veszik a fogvatartottak egyéni szükségleteit. Mivel a fiatalok nem egyformák, ezért a programtól nem is várják el, hogy a fogvatartotti állomány egészénél „egyetemes” értelemben eredményes, illetve hasznos legyen. Konkrét, eset-specifikus korrekciós tervek kidolgozása áll a középpontban. Tényleges eredményt a nevelés egyéniesítésétől és az állomány személyre szólóan meghatározott, a fogvatartottak tényleges szükségletein alapuló tevékenységétől várnak.

A program feltételezi, illetve megkívánja a fogvatartott és a nevelője közötti állandó személyes interakciót. A fiataloknak folyamatosan értékelniük kell a teljesítményüket, illetve a felelősségüket a tetteikért. Az értékelés során a hangsúlyt az „itt és most” szituációra helyezik, nem kívánják túldimenzionálni a múltbeli magatartást, azokat a megnyilvánulásokat, amelyekre nem terjedt ki a büntetés-végrehajtás hatásköre, illetve ellenőrzése.

A program feltételezi, illetve megkívánja a fogvatartott és a nevelője közötti állandó személyes interakciót. A fiataloknak folyamatosan értékelniük kell a teljesítményüket, illetve a felelősségüket a tetteikért. Az értékelés során a hangsúlyt az „itt és most” szituációra helyezik, nem kívánják túldimenzionálni a múltbeli magatartást, azokat a megnyilvánulásokat, amelyekre nem terjedt ki a büntetés-végrehajtás hatásköre, illetve ellenőrzése.

Alkalmazott módszerek

Egyenlők csoportja (Peer Group) - a program során ennek a szervezeti formának, illetve módszernek van a legna-

gyobb hatása az egyén magatartására, viselkedésére (Department of Justice, 1989; 1. p.). A csoport-létnek, illetve a csoportfoglalkozásoknak kiemelt szerepet biztosítanak. Úgy szervezik a fiatalok intézetben belüli tevékenységének túlnyomó többségét, hogy abban szerepet kapjon a csoport, mintegy a társadalom leképeződése. Ilyen keretek között gyakorolják a döntéshozatalt, a csoport szintű engedélyezést, valamint a felelősség megállapítását.

Sport, rekreáció.

A sport szervesen illeszkedik a teljes programba, annak teljes értékű alkotórésze.

Integrált Tanulási Modell (Integrated Learning Model).

Valamennyi lakóépület specializálódott valamilyen érdeklődési területre, egy-egy programra az átlagnál jobban koncentrálnak. A fiatalok elhelyezésekor az egyéni szükségleteket, az érdeklődési kört, valamint a személyre szabott biztonsi előírásokat veszik figyelembe.

Praktikus életismeretek - önállóságra nevelés.

A fiatalok minden nap önmaguknak készítik el a reggelijüket, illetve hetente egyszer az ebédet és a vacsorát is, ők tartják tisztán az ételüket és a személyes ruházatukat is. Túl azon, hogy az önállóság alapkövetelmény, tevékenység közben, valós élethelyzetben gyakorolják az önellátást, az „*életismeretek*” tárgykör bizonyos alkotóelemeit.

Ízelítő a speciális programokból

Döntéshozás képességének kialakítása, életismeretek elsajátítása (Reasoning and Rehabilitation)

A program célja, hogy elősegítse a fiatalok fogvatartottak tudatos döntéshozatalának kialakítását.

A program során igyekeznek megtanítani az elítélteknek:

- olyan problémakezelési technikákat, amelyek végsősorban a saját személyes problémáik kezeléséhez is hozzájárulnak,
- nélkülözhetetlen szociális ismereteket,
- kommunikációs ismereteket,
- önbecsülés növelését,
- a racionális döntések meghozatalához szükséges olyan kognitív ismereteket, amelyek szükségesek a fiatalok társadalmi beilleszkedéséhez.

Alkohol- és kábítószer fogyasztók speciális programja

A csoportba tartozó fogvatartottak korábbi életvezetésének szerves részét képezte a kábítószer-, illetve alkoholfogyasztás.

A program során a fogvatartottak megismerik a különböző bódító szerek veszélyét, az egyén és a családi életére valamint a tágabb társadalomra gyakorolt káros hatását. A fiatalok megismerkednek a saját problémájuk felszámolásához szükséges ismeretekkel is, valamint bátorítást és segítséget kapnak a szenvedélyük legyőzéséhez.

A program egyik sajátossága, hogy kapcsolatba lépnek a fiatalok lakóövezetében tartozó „*Alcoholic Anonymous*” és „*Narcotics Anonymous*” szervezetekkel, hogy ezzel is segítsék a szabadulók külső támogatását.

Szexuális jellegű bűncselekményeket elkövetettek kezelése

A nemiségre vonatkozó alapismeretek (biológiai, pszichológiai, szociális)

megszerzése után a fiatalokkal megpróbálják megértetni a szexuális bűncselekmények következményeit: a sértettekben kialakuló pszichés traumák egész életre szóló hatását, az elkövetők egy részének keserű élettapasztalatát, mert kisgyermekként már éltek át ilyen megrázkódást.

A kanadai modell jelentősége

A kognitív tréning, a „kanadai modell” módszerének kidolgozása az utóbbi idők legnagyobb hatású újítása a korrekciós szakmán belül, a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés felfogásának és gyakorlatának világméretű megújítását eredményezte. Megoldásait olyan - szintén igen komoly nemzetközi elismertséggel rendelkező - országok vették át, mint Anglia, Wales, Finnország és újabban az Egyesült Államok (Huszár, 1997). Ígéretes lehetőséget nyújt a személyiség szervező-végrehajtó sajátosságcsoportjának fejlesztésén keresztül az egyéni aktivitás szociális alapirányának mérsékelt, vagy áttételes befolyásolására, de természetesen nem garantálhatja, hogy az egyén magatartása és tevékenysége a sokoldalú ismeretek, fejlett képességek és/vagy készségek megléte esetén társadalmilag értékes irányt vesz fel. Természetesen más a helyzet, ha az interperszonális problémák kezelését szolgáló ismeretek olyan szilárd rendszerbe

állnak össze, amelyek hosszú távon elősegítik például a társakkal kapcsolatos konfliktusok esetén a szociális megoldások kiválasztását. Tudjuk, hogy ilyen esetben már nem pusztán ismeretek egyszerű halmazáról van szó, de a kiinduláshoz nélkülözhetetlen alapismereteket nagyszerűen el lehet sajátítani a kognitív tréning során.

Konfliktuskezelés

A kognitív tréning és a konfliktuskezelés elválaszthatatlan egymástól. Az alábbi ábra a konfliktusok egy lehetséges csoportosítását szemlélteti:

A kognitív tréninggel a feltárt és rendszerezett konfliktusok (Ruzsonyi, 1998) és azok kiváltó okai áttekinthetővé – és reményeink szerint – kezelhetővé válnak:

Intrapersonális konfliktusok

- » frusztráció, felfokozott érzelmek;
- » belső önábrázolás/önkép hiánya;
- » probléma megoldási sémák hiánya;
- » merev gondolkodás;
- » kialakulatlan értékrendszer;
- » kiszolgáltatottnak érzik magukat, feladják saját sorsuk irányításának igényét.

A destruktív életvezetés kialakulásáért felelős tényezők konfliktus modellje

(Ruzsonyi, 1999)

Intrapersonális

Interperszonális

Szociális

Interperszonális konfliktusok

- » mások nézőpontját és érzelmeit nem értik;
- » reakcióik szokásszerűek;
- » hiányzik a célok elérésének körültekintő elemzése;
- » a cselekedeteik várható következményeivel nem számolnak;
- » egocentrikus világszemlélet;
- » naivak, könnyen manipulálhatóak.

Szociális konfliktusok

- » nem értik a szociális magatartás lényegét, szélsőségesen önzőek;
- » csak a rövidtávú haszonra koncentrálnak;
- » hiányzik a társadalmi adaptáció proszociális módjának mintája;
- » felnőtt és társkapcsolataik szegényesek;
- » szociális döntéseik nem megfelelőek;
- » a különböző szerepeket nem fogadják el;
- » ítéletalkotásuk szélsőséges és kiélezett, cselekvésük impulzív.

Kognitív hiányosságok és a bűnözés

A konfliktuscsoportok és a hátterükben megbűvó kognitív hiányosságok számbavétele nemcsak azok felszámolását segíti elő, hanem lehetőséget kínál a kognitív hiányosságok és a bűnözés közötti összefüggések áttekintésére is:

- » a bűnelkövetők jelentős részének gondolkodása hangsúlyozottan konkrét, absztrakcióra képtelenek;
- » a szabályok és törvények szükségességét nem látják be;
- » akadályozva van a szociális adaptációhoz elengedhetetlenül szükséges kognitív készségeik kifejlődése.

Hangsúlyozni kell azonban – és a kutatások is figyelmeztetnek erre –, hogy a fenti hiányosságok az elítéltek meghatározó többségénél ugyan tetten érhetőek, azonban nem jellemzőek egyformán valamennyi fogvatartottra. Vannak közöttük olyanok, akiknek a gondolkodási képessége kifogástalan, sőt néhány esetben az átlagot messze meghaladó (Ross, 1989).

Gondolkodási deficit ugyanakkor nemcsak a bűnelkövetők körében mutatható ki. A bűnözői magatartás csak az egyike azoknak az életvezetési problémáknak, melyek kapcsolatban vannak a hibás, illetve a nem megfelelő fejlettségű gondolkodással.

Széles körben találtak olyan más jellegű problémát, amely kialakulásának, illetve meglétének egyik alapvető faktora szintén a gondolkodási deficit. Ilyen például a gyerekek érzelmi zavarra és magatartási problémái, a serdülők irányításának problémái, alkohol- és kábítószer fogyasztás, elhízás, tartós munkanélküliség, depresszió, az öngyilkosság és a nem kívánt terhesség.

A problémakör tárgyalásakor feltétlenül szem előtt kell tartani azt is, hogy számtalan intelligens, jól beilleszkedő és szociálisan produktív személynél találtak olyan kognitív hiányosságot, amelyeket jellemzően a fogvatartottak körében mutattak ki (Ross & Fabiano, 1985).

A fentiek is bizonyítják, hogy alapvető hiba lenne a kognitív deficitre úgy tekinteni, mint a bűnözés okára (Ross, 1989). Véleményünk szerint ugyanakkor legalább akkora hiba lenne, ha a korrekciós nevelési tevékenységrend-

szer kialakításánál nem helyeznénk kel-
lő súlyt a fogvatartottaknál jellemzően
megtalálható kognitív hiányosságokra -
természetesen nem túldimenzionálva az
összefüggéseket.

V. Összegzés

A különböző típusú végrehajtási formák lényegi párhuzamosságai

A **rehabilitáció, mint központi
célkategória** jelen van valamennyi
elemzett ország gyakorlatában, a prog-
ramok kidolgozói a kezelés eredmé-
nyeképpen elképzelhetőnek tartják a
beutalt bűnelkövetők eltérítését a bü-
nözői pályafutástól. Pedagógiai szem-
pontból ugyanakkor elgondolkodtató,
hogy a csizma-tábori végrehajtási for-
ma nem direkt módon készíti fel a „*kin-
ti világba*” történő beilleszkedésre,
ugyanis a programban sulykolt vak en-
gedelmesség teljes egészében szemben
áll a társadalom által preferált tulaj-
donságokkal; a vállalkozó, önálló és
felelős döntést hozó polgár eszményké-
pével. Valószínűsíthető, hogy a csiz-
ma-táborok hatásrendszerükben az el-
rettentő elemek hangsúlyozásával a
kriminális életút kialakulását kívánják
megtörni, és ezzel szolgálják - áttételes
formában - a rehabilitációt.

További megegyezés, hogy a **keze-
lés viszonylag rövid időtartamú**⁹. Ál-
lásponthoz szerint ez a fiatalokra nézve
komoly veszélyforrás, mert egy hat hó-
napnál rövidebb program képtelen tar-
tós pedagógiai hatást gyakorolni a ma-
gatatartásra, az intézeti tartózkodás po-
zítív hatásai eleve behatárolttá válnak.
Ugyanakkor a fiatalok társadalomból
történő erőszakos kiemelése hozzájá-

rulhat a bűnözői én tudat kialakulásá-
hoz, valamint a társadalmi megbélyeg-
zetség rögzüléséhez.

A **személyes példaadás** módszeré-
nek alkalmazását valamennyi intézeti
típusnál megtaláljuk. A neo-treatment
végrehajtási formánál a nevelő tényle-
ges partneri viszonyban van a fiatalok-
kal - és így mintegy szükségletkielégi-
tő szerepet tölt be -, reális esély van ar-
ra, hogy magatartás- és tevékenység-
formáit átveszik és utánozzák. Az igaz-
ságszolgáltatási koncepciót megvalósí-
tó csizma-táborokban azonban a felnőtt
alkalmazottak autokratikus, korlátozó
szerepet töltenek be, amely természet-
szerűen elriasztó és ellenállást ébresztő
hatást fejt ki. További kifogásom az ál-
taluk közvetített „*példával*”, hogy az
kizárólag agresszivitást és érzéketlen
brutális keménységet képvisel, illetve
testesíti meg. Ebből az aspektusból csak
remélhetem, hogy a mintául felkínált
magatartási séma nem épül be a fogva-
tartottak - generálisan amúgy sem tel-
jesen ép - személyiségébe.

A **közösség tevékenysége**, mint az
indirekt pedagógiai hatásrendszer for-
rása jelentős szerepet kap a program-
ban. A neo-treatment és az intervenció
formák esetében a fiatalok a nevelé-
si csoporton belül különböző felada-
tokat kapnak, amelyek teljesítése hoz-
zájárul az adott fiatal helyzetének ala-
kulásához és a csoport presztízsének
növeléséhez. A kölcsönhatások és in-
terakciók jelentősége közismert a sze-
mélyiség formálásában (Pataki, 1967).
Hong Kongban is előfordul, hogy cso-
porton belüli feladatot kapnak a fiata-
lok, azonban ezek a feladatok nem
ágyazódnak szociális vagy csoportkon-

textusba, így teljesítésük nem segíti elő a – társadalmilag legértékesebb - közösségre konstruktív magatartás- és tevékenységformák kialakulását.

Az utolsó táblázat a fiatalkorú bűnelkövetők kezelésére létrejött legjel-

lemzőbb végrehajtási formák sajátosságait foglalja össze.

Dr. Ruzsonyi Péter

Kezelési célok	Represszív	Intervenciós	Neo-treatment
Korrekciós célok	Megtorlás, elrettentés	Rehabilitáció, büntetés	Rehabilitáció
Időtartam	Határozott/határozatlan	Határozott	Határozott
Pozitív pedagógiai módszerek	Progresszív rendszer., világos szabályok, szokásformálás, értékelés, példaadás	Beavatkozás igénye, szakképzés, értékelés, támogatás	Partneri viszony, kognitív tréning, „kihívások”, szükségletek, intim szféra
Negatív kezelési eljárások	Megalázás, az egyéniség elfojtása, teljes uniformizálás	Együttműködés hiánya, személyiségformálás háttérbe szorul	Kétszintű rendszer, privát tárgyak hiánya

Jegyzetek

¹ A sorozatot a TV2 kereskedelmi csatornán 2001-ben mutatták be „Börtönvilág” címmel. Rendező: Péterfalvi László, operatőr: Horkai Pál. A szerző szakértőként és riporterként vett részt a forgatáson.

² Az ifjúságvédelmi koncepció álláspontja szerint a bűnözés okaira nem ható megtorló állami fellépés a bűnözés újabb, súlyosabb reakcióját indukálja és így végső soron önnön céljai ellen hat. Az irányzat a pozitív, az elkövető integrálásával járó reszocializációt tűzi céljául, amelynek folyamatát a deformálódott személyiségjegyek módosításával tartja megvalósíthatónak, mégpedig úgy, hogy az elítélt maga fedezze fel személyiségének negatívumait és nyíljék lehetőség számára, hogy önmaga találjon rá a társadalmilag is elfogadható megoldásra.

³ Az igazságszolgáltatási koncepció a nevelés, a kezelés túlnyomóan speciálprevenatív beavatkozása ellenében a büntetőjog klasszikus elveit képviseli és kitar az általános megelőzés, a tettarányos felelősségi rendszer és formális eljárás mellett.

⁴ Maslow a személyiség fenomenológiai megközelítésének különböző változatai közül a humanisztikus pszichológia kiemelkedő képviselője. Elmélete szerint a szükségleteknek létezik egy hierarchiája, mely alapvető biológiai szükségletektől azon komplexebb pszichológiai motivációkig terjed, melyek csak akkor válnak fontossá, ha az alapvető szükségletek már kielégülést nyertek.

⁵ A kognitív-szociális kompetencia definíciója: a kognitív-szociális kompetencia egy információ feldolgozáson alapuló (kognitív) folyamat eredményeként létrejövő sajátosságcsoporthoz tartozó, amelynek célja a személyes (önmaga stabilizálása) és szociális kompetencia (együttélés, tágabb közösséget, a társadalmat szolgáló viselkedés) megterem-

tése. Más szavakkal: a kognitív-szociális kompetencia egy olyan személyes és szociális készenléti állapotot jelent, amely elégséges alapot biztosít a humán funkciók kibontakoztatására. A személyiség szociális működésének, viselkedésének, fejlődésének egyik feltétele és eszköze. Alkotórészei: konfliktuskezelés (intrapersonális, interperszonális és szociális konfliktuskezelés) és életismeretek. Erkölcsi töltése: Ez a sajátosságcsoport már hordoz erkölcsi diszpozíciót, azonban ennek kiteljesedése csak az önfejlesztő és a közösségfejlesztő aktivitás gyakorlása során valósul meg.

⁶ Az Auburn Börtönben bevezetett katonai rezsimű jellemzői: a fogvatartottaktól elvárták, hogy lesüssék a szemüket, hogy zárt alakzatban, lépéstartással menetljenek. Egymás között nem beszélhettek, valamint a kommunikáció bármely más formája is tilos volt számukra. Előírták az állandó tevékenységet, melyet szoros ellenőrzés mellett végeztek.

⁷ Kivételesen kerülhettek fiatalkorúak a felnőttek számára működő büntetés-végrehajtási intézetbe, ha az elkövetett bűncselekmény annyira súlyos volt, hogy a bíróság más lehetőséget nem látott. Az ilyen esetekben az ítélet időtartama meghaladta a 18 hónapot.

⁸ Az „általános adottságok” megítélésekor az európai gyakorlatból indultunk ki. Igyekeztünk nem a legszegényebb és nem is a leggazdagabb országok közül választani. Az NSZK esetében nem is az ország lehetőségeiből, hanem a büntető igazságszolgáltatásra és azon belül is a börtönökre fordított kiadásokból, valamint a társadalom bűnnel és a bűnelkövetőkkel kapcsolatos nézeteinek „átlagossága” volt a választás tényleges indoka.

⁹ Esetünkben az egy évnél rövidebb ideig tartó szabadságvesztés büntetést tartjuk „rövid időtartamúnak”.

Felhasznált irodalom

Bábosik, I. (1987): *Jellemformálás és jellemfejlődés*. Tankönyvkiadó, Budapest

Bereczki, Zs. (2001): *Az eurokonform büntetés-végrehajtás megvalósításáért*. In.: A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája. BVOP, 167-170. p.)

Brosnan, J. (2001): *Speciális elítéltsocsoportok az irországi börtönrendszerben*. In.: A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája. BVOP, 157-165. p.

Burkiewicz, B. (2001): *Rövid áttekintés a kisebbségek helyzetéről a cseh börtönrendszerben*. In.: A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája. BVOP, 99-104. p.

Cheng C. (1993): *Development in the Treatment and Rehabilitation of Offenders - The Hong Kong Experience*. Correctional Services Department Hong Kong

Correctional Services Department (1985): *Evaluation Report on the Detention Centre* (Young Offenders Section), Hong Kong

Council of Europe (1967) *Short-term methods of treatment for young offenders.*, Strasbourg, 37-85. p

Csóti, A. (2001/A): Zárszó. In.: *A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája.* BVOP, 205-207. p.

Csóti, A. (2001/B): *A magyar büntetés-végrehajtás előtt álló kihívások.* In.: *A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája.* BVOP, 75-79p.

Department of Justice, Correctional Services Division (1989): *Program Overview - Young Offender Institutions*, Halifax

Düinkel, F. (1990): *Freiheitsentzug für junge Rechtbrecher. Situation und Reform, von Jugendstrafe, Jugendstrafvollzug, Jugendarrest und Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland und im internationalen Vergleich.* Bonn, 509-583. p. Idézi: Lörincz, 1993

Gendreau, P. - Ross, R.R. (1979): *Effective Correctional Treatment: Bibliotherapy for Cynics.* *Crime & Delinquency*, 1979, 25, p.463-489

Gendreau, P. - Ross, R.R. (1987): *Revivication of Rehabilitation: Evidence from the 1980s.* *Justice Quarterly*, 1987, 4, p.349-407

Goffman, E. (1974): *Asylums /I./* Pinguen, London

Hong Kong Prisons Department (1981): *An Evaluation of the Detention Centre.* Programme Research Project

Huszár, L. (1997): *Utijelentés a Kanadában és az ACA 127. kongresszusán járt magyar delegáció tapasztalatairól,* BVOP. Archivum, Kézirat

Ingstrup, O. (2001): *Életkörülmények a börtönökben és a populációmenedzsmen.* In.: *A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája.* BVOP, 57-64p.

Johnson, R. (1987): *Hard Time.* Monterey, 35-41. p

Lörincz, J. (1993): *A fiatalokúak szabadságelvonással járó büntetőjogi szankcióinak végrehajtása.* Kandidátusi értekezés, Budapest

MacKenzie, D. L. - Parent, D. G. (1992): *Boot Camp Prisons for Young Offenders*

Marlette, M. (1991): *Boot Camp Prisons Thrive.* In: *Corrections Compendium*, 1991: January 6. p.

Marlowe, D. H.-Martin, J. A.-Schneider, R.J.-Ingraham, L.-Vaitkus, M. A.-Bartone, P. (1988): *A Look at Army Training Centers: The Human Dimensions of Leadership and Training.* Washington, DC: Department of Military Psychiatry, 11-12. p.

Martinson, R. (1974): "What Works? Questions and Answers about Prison Reform." *The Public Interest*, 1974. 35: 22-54

Maslow, A. H. (1970): *Motivation and Personality* (2nd edition) New York, Harper and Row

McKelvey, B. (1977): *American Prisons: A History of Good Intentions.* Montclair, NJ: Patterson Smith, 14. p

Meachum, M. (1990): *Boot Camp Prisons: Pros and cons*. Paper presented at the annual meeting of the American Society of Criminology, Baltimore. Idézi: MacKenzie – Parent, 1992

Merryfinch, L. (1981): *Militarization/Civilization*. In: *Loaded Questions: Women in the Military*, Ed.: Chapkis, W., Transnational Institute, Washington, DC, 1981. 9. p.

Morash, M. - Rucker, L. (1990): *A critical look at the idea of boot camp as a correctional reform*. *Crime & Delinquency*, 1990: 36. 2. p.

Osler, M. W. (1991): *Shock Incarceration: Hard Realities and Real Possibilities*. *Federal Probation*, March 1991, 34-42. p.

Parent, D. G. (1993): *Boot Camps Failing to Achieve Goals*. In.: *Overcrowded Times*, August 1993, 11. p.

Pataki, F. (1967): *A nevelési folyamat megszervezésének módszertana*. In.: *Nevelőmunka az általános iskola 5-8. osztályában*. (Szerk.: Pataki, F. - Tóth, L. - Hunyady, Gy.) Tankönyvkiadó, Budapest, 147. p.

Rentzmann, W. (2001): *Speciális fogvatartotti csoportok*. (In.: *A magyar büntetés-végrehajtás millenniumi konferenciája*. BVOP, 129-144. p.

Reynolds, B. (1996): *Korrektív szolgálat. Kockázatértékelés és rehabilitáció Kanadában*. *Börtönügyi Szemle* 1996/3. 20-28. p.

Ross, R.R. (1989): *Time to Think: A Cognitive Model of Offender Rehabilitation & Delinquency Prevention*. Research Summary, Department of Criminology, University of Ottawa, Ottawa

Ross, R.R. - Fabiano, E. (1985): *Time to Think: A Cognitive Model of Delinquency Prevention and Rehabilitation*. Institute of Social Science & Arts, Inc.

Ruzsonyi, P. (1998): *A konstruktív életvezetés megalapozása fiatalok között*. Bölcsészdoktori disszertáció, ELTE Pedagógia PhD Iskola, Budapest

Shek, L. B. (1993): *A brief outline on the treatment of special categories of offenders in Hong Kong*. Correctional Services Department, Headquarter, Hong Kong, Kézirat

Wamsley, G. L. (1972): *Contrasting Institutions of Air Force Socialization: Hapenstance or Bellwether?* In: *American Journal of Sociology*, 1972. 78: 401. p.

Wilkins, L. T. (1969): *Evaluation of penal measures*. New York, Random House

Williams, M. (1988): *Boot Camps and the "Short, Sharp Shock"*. HMSO Regimes Research and Development Section, Unpublished report. 2. p.